

діяльності, а також у постачанні та споживанні. Постійна підтримка держави поширюється й на інші сфери сільського кооперативного руху: фінансування, страхування, постачання, збут продукції.

Таким чином, із зарубіжного досвіду трансформації земельних відносин слід запозичити все прогресивне, прийнятне для нашої системи господарювання, забезпечуючи тим самим стале землекористування в державі.

Література

1. Герасименко О.А. Економічна оцінка сільськогосподарських земель як інструмент підвищення ефективності використання приміських територій // *Землепорядний вісник*. – 2003. – № 3. – С. 95–97.

2. Муховиков А.М., Новаковський Л.Я. *Комунальна власність на землю*. – К.: Урожай, 2005. – 148 с.

3. Хвесик М.А., Голян В.А., Крисак А.І. *Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні*. – К.: Кондор, 2007. – 522 с.

УДК 330.15

І.В. ШЕВЧЕНКО

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ВИРОБНИЦТВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Будь-яка держава світу – це складна, інтегрована система, що потребує системного управління. Україна не є винятком. Сьогодення вимагає вирішення нагальних проблем організаційно-управлінського характеру щодо територіального розвитку потенційно небезпечних виробництв, особливо на рівні регіону. Слід зазначити, що неефективний розподіл функцій між різними органами виконавчої влади призводить до незбалансованого розвитку території регіону. До організаційної структури системи управління екологічною безпекою входять:

- на загальнодержавному рівні – Президент України, Верховна Рада та Кабінет Міністрів України;
- на регіональному рівні – органи представницької та виконавчої влади АР Крим та областей, підрозділи уповноважених центральних органів виконавчої влади в сфері охорони навколишнього середовища;
- на місцевому рівні – органи місцевого самоврядування [1].

В рамках нашого дослідження зупинимось на регіональному рівні організації управління екологічною безпекою. Перспективним і в той же час специфічним регіоном щодо геополітичних і соціально-географічних умов розвитку та, відповідно, антропогенного навантаження на природне середовище

є Одеська область, що є найбільшою за площею в Україні (33,3 тис. кв², що становить 5,5% території усїєї держави) і має широкий вихід до Азово-Чорноморського басейну. Одеська область є частиною морського фасаду України. Вона розташована на перетині найважливіших міжнародних водних шляхів: Дунайський водний шлях після завершення будівництва в 1992 році каналу Дунай–Майн–Рейн є найкоротшим виходом із країн Європи в Чорне море, далі – у Закавказзя, Середню Азію, на Близький Схід; ріка Дністер сполучає регіон з Молдовою, а Дніпро – з Центральною Україною і Білоруссю, а після завершення реконструкції Дніпровсько-Бузького і Дніпровсько-Неманського каналів – з Польщею і країнами Балтії. Волго - Донська система зв'язує Азово-Чорноморський басейн з Росією (аж до Санкт-Петербурга і Мурманська), Казахстаном, Туркменистаном, Азербайджаном, Іраном, забезпечуючи виходи до Каспійського, Балтійського і Білого морів.

Це єдина з приморських областей України, яка межує з двома зарубіжними державами – Румунією і Молдовою. Таке географічне положення позитивно відображається на умовах економічного розвитку, зумовлює транспортні можливості та рекреаційно-туристичний потенціал.

Народногосподарські особливості області формують специфічну характерну ознаку її території, пов'язану із концентрацією промислової і соціальної інфраструктури на відносно вузькій смузі уздовж морського узбережжя та лівого берега р. Дунай. Саме ця обставина створює небезпечну природно-техногенну ситуацію.

Така природно-техногенна ситуація, яка на сьогодні існує на Одещині, зумовлена розміщенням на території області 336 одиниць потенційно небезпечних об'єктів (наприклад, Одеський припортовий завод, ВАТ Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат, АТ „Харцизький завод бетонних виробів”, Нафтопровід „Одеса – Броди”, МНТ (морський нафтовий термінал), ВАТ „Лукойл – Одеський нафтопереробний завод” та ін.) [2], де зберігаються пожежо-, хімічно, радіаційно, біологічно небезпечні речовини, а також наявністю небезпечних явищ та процесів природного характеру.

Стратегією природно-техногенної безпеки області передбачається забезпечення поетапного зниження імовірності виникнення надзвичайних ситуацій та зменшення втрат і матеріальних збитків. Незважаючи на статистичні дані про зменшення загальної кількості надзвичайних ситуацій, Одеська область у державному розрізі залишається однією з найбільш потенційно небезпечних щодо виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру. Тому необхідно: здійснювати контроль за станом потенційно небезпечних об'єктів; застосовувати сучасні технології та обладнання на хімічно небезпечних об'єктах; прогнозувати виникнення пожеж та вибухів, а також небезпечних природних явищ, прораховувати можливі збитки; переоснастити гідротехнічні споруди з урахуванням новітніх технологій; посилити пожежний нагляд на тих об'єктах, де є загроза виникнення пожеж; належним чином приводити в дію інформаційну базу щодо оповіщення

виникнення надзвичайних ситуацій; удосконалювати механізм відшкодування втрат на рівні регіону.

Для реалізації вступу України до ЄС необхідно прискорити підготовку вітчизняних підприємств до жорстких вимог міжнародних ринків. На сьогодні ті виробники, які представляють свою продукцію на міжнародних ринках, переконались, що без впровадження нових високоякісних систем управління як у сфері якості вироблення продукції, так і в екологічній сфері неможливо зайняти належну позицію на зазначеному ринку та бути конкурентоспроможним, а також екологічно безпечним. Останнє є досить актуальним питанням сьогодення і потребує виходу на принципово новий рівень управління діяльністю всіх екологічно небезпечних підприємств.

Наявна організаційно-управлінська система є недосконалою. Спостерігається ситуація, коли суб'єкти природокористування здійснюють управління природними об'єктами, в тому числі і їх охорону, але при цьому відсутні реальні важелі економічного стимулювання екологічно безпечної діяльності. Також існує неузгодженість між нормативно-правовими актами. Інколи суб'єкти господарської діяльності економічно не зацікавлені в підвищенні екологічної безпеки виробництва, застосуванні ресурсо- та енергоефективних технологій, крім цього, відсутні правові засади використання такого механізму, як екологічний аудит, що вже довів свою ефективність. У 1998 році Верховною Радою України було затверджено „Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” [3]. Запровадження цього документа передбачало досягнення кращої екологічної ситуації. Однак однією з найбільших перешкод на шляху подолання екологічної кризи, що склалася, є неефективність організаційно-управлінської системи природокористування та охорони навколишнього природного середовища в нашій країні. Хоча держава й має спеціальні органи управління з відповідними штатами і повноваженнями, велику кількість нормативно-правових актів, що регулюють екологічні правовідносини та засоби впливу на порушників, проте покращення стану довкілля не відбувається, а навпаки, останнім часом виникає все більше надзвичайних ситуацій різного за походженням характеру.

Вищезазначене дає підставу для визначення необхідності розробки концепції екологічного управління як документа, що дасть можливість враховувати методи та шляхи вирішення проблеми екологізації небезпечних підприємств і досконало ними керувати на рівні регіону.

Метою названої концепції є визначення концептуальних підходів до запровадження екологічного управління потенційно небезпечними підприємствами як головного способу гарантування екологічної безпеки на державному рівні, безпеки населення, а також зменшення на цій основі можливих економічних, соціальних та інших втрат від виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного походження.

Досягнення мети має відбуватися на підставі: науково обґрунтованих та взаємоузгоджених економічних, соціальних й екологічних інтересів;

розроблення механізму регулювання техногенно-екологічної безпеки за допомогою системних заходів; урахування територіальних особливостей; вдосконалення існуючого нормативно-правового законодавства; постійної адаптації до зміни природно-техногенної ситуації та процесів її реалізації; здійснення екологічного управління підприємства на засадах сталого розвитку, підвищення значення екологічності підприємств на державному рівні; постійного вдосконалення економічних механізмів у цій сфері.

Основними завданнями, які необхідно визначити в концепції, є: створення державної системи регулювання екологічним управлінням; гармонізація природоохоронного законодавства України та ЄС у сфері управління; збереження навколишнього природного середовища та раціональне природокористування; забезпечення й створення належних умов для потенційно небезпечного виробництва; передбачення всіх можливих дій та впливів на стан здоров'я і захищеність населення

Шляхами забезпечення екологічного управління повинні стати наступні напрями діяльності:

1. Проведення всебічного аналізу виробничої діяльності техногенно-небезпечних об'єктів, які можуть впливати на збереження сталого навколишнього середовища: вдосконалення нормативно-правової бази щодо природно-техногенної ситуації; оцінювання особливостей виробничого процесу та їх вплив на екологічну ситуацію (можливість або загроза виникнення надзвичайних ситуацій).

2. Вибір та реалізація виробничих й організаційних пріоритетів наступним шляхом: виконання заходів щодо екологізації окремих, найбільш небезпечних об'єктів у технологічному плані; ведення виробничої діяльності; здійснення екологічного управління шляхом приведення нормативно-правових документів у відповідність до необхідних положень та законів; використання сучасних систем планування запровадження природоохоронних заходів.

3. Проведення серед об'єктів потенційно небезпечної діяльності необхідних заходів щодо інформатизації природоохоронної діяльності: привести до автоматичної роботи всі системи нагляду та спостереження за об'єктами, що можуть викликати аварію або надзвичайну ситуацію з небажаними наслідками; вдосконалити сферу зв'язку, за допомогою якої в будь-який момент виникнення небезпечної ситуації можна було б повідомити про виникнення ситуації, що склалася; автоматизувати системи контролю за виконанням заходів щодо забезпечення екологічного управління та відображення звітності.

4. Вдосконалення наукового та професійного рівня кадрів: запровадження безперервної системи підвищення кваліфікації працівників (врахування досвіду інших країн); співпраця з іншими підприємствами та відомствами, які мають екологічний профіль.

5. Запровадження сучасної системи контролю за виконанням природоохоронних заходів та внутрішнього аудиту: розробка й реалізація програм виробничого аудиту на всіх рівнях управління; застосування найбільш

виправданих та перевірених методів залучення до аудиту різних виконавців, що мають необхідну кваліфікацію; створення власних підрозділів контролю за викидами в навколишнє природне середовище.

Етапи вдосконалення екологічного управління доцільно розділити на декілька. Перший етап є підготовчим, на якому необхідно: проаналізувати існуючу систему моніторингу екологічного управління та запропонувати заходи щодо його вдосконалення; визначити та проаналізувати міжнародні й вітчизняні стандарти, які опосередковано стосуються цього питання (наприклад, ISO 14000); удосконалити нормативно-правову базу з питань екологічного управління з урахуванням відповідних міжнародних зобов'язань нашої держави; оцінити стан науково-методичного та інформаційного забезпечення у сфері потенційно небезпечних підприємств; визначити пріоритети завдань відповідних наукових досліджень; оптимізувати фінансовий механізм реалізації екологічного управління з урахуванням реальних можливостей державного та місцевого бюджетів; забезпечити інформування населення на належному рівні щодо виникнення надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечному виробництві; розширити міжнародний досвід та співробітництво.

На другому етапі здійснюється перехід від антикризового управління до запровадження міжнародних стандартів регулювання безпекою життєдіяльності: визначаються та погоджуються умови з організацією, яка буде проводити сертифікацію й стандартизацію відповідно до норм, що стосуються управління екологічно небезпечними підприємствами; проводиться інформаційне та методично-наукове забезпечення щодо рівня екологічної безпеки; визначається фінансовий механізм, залучаються інвестиції (в тому числі іноземні); запроваджується оперативна система попередження та інформування населення щодо можливості виникнення надзвичайних ситуацій на небезпечному виробництві.

На останньому, третьому етапі здійснюється екологічне управління екологічно небезпечними підприємствами згідно з міжнародними стандартами, проводяться всі необхідні роботи з удосконалення природоохоронних заходів підприємства та зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій. Також третій етап передбачає створення сталих правових відносин щодо забезпечення реалізації екологічної політики на потенційно небезпечних підприємствах та удосконалення методів і засобів попередження виникнення надзвичайних ситуацій на базі нових науково-технічних досягнень.

Крім цього, на кожному з перерахованих етапів мають забезпечуватися підготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів відповідного профілю, розширення зв'язків з громадськими організаціями у здійсненні інформаційних заходів щодо попередження виникнення та ризику надзвичайних ситуацій.

Впровадження управління має здійснюватися на підставі нормативно-правової бази екологічного управління, що представлена основними положеннями державної політики України в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та гарантування екологічної

безпеки, Законом України про охорону навколишнього середовища, Законом про екологічний аудит, а також системи управління навколишнім середовищем ДСТУ ISO 14001-97. Крім цього, організаційно-методичне забезпечення здійснюється системою управління природоохоронної діяльності, що охоплює всі підрозділи цієї сфери, основою якої повинні стати спеціалізовані структурні підрозділи з питань охорони навколишнього природного середовища.

Фінансування заходів, запропонованих у концепції, може здійснюватися за рахунок коштів підприємств, фондів охорони навколишнього середовища, іноземних інвесторів, отримання міжнародних грантів на екологічне управління, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Реалізація зазначеної концепції дозволить: покращити екологічні показники будь-якого підприємства та, по можливості, уникати виникнення небезпечних ситуацій на підприємствах; досягнути нового рівня регулювання екологічною ситуацією; оперативно реагувати на виникнення надзвичайних ситуацій та здійснювати контроль за їх розвитком; створити умови для забезпечення збалансованого розвитку в сфері управління потенційно небезпечними підприємствами; розробити науково-методичні засади надання консультаційної підтримки у впровадженні систем управління навколишнім середовищем, а також сучасних методів контролю за якістю стратегічно важливих видів продукції в усіх галузях економіки; підвищити роль екологічної сфери держави в міжнародних відносинах.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасний період розвитку суспільства характеризується загостренням суперечностей між людиною та навколишнім середовищем і це проявляється, зокрема, в підвищеному техногенному навантаженні. Найбільшого навантаження зазнають індустріально розвинуті регіони, де в основному й виникають надзвичайні ситуації різного характеру з ризиком для здоров'я населення. Цей ризик постійно зростає внаслідок підвищення частки застарілих технологій та обладнання.

Ефективне управління надзвичайними ситуаціями можливе при використанні методів планування, прогнозування, які підтверджуються передбачуваністю проблеми, ситуації. Такі методи можна ефективно реалізувати в межах концепції управління потенційно небезпечними підприємствами, за допомогою якої можливо досягнути нового рівня управління регулюванням екологічною ситуацією на підприємствах та оперативно реагувати на виникнення ситуацій різного характеру.

Література

1. Кравців В.С. *Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації)*. – Львів, 2007. – 336 с.
2. *Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2006 році*. – К., 2007. – 242 с.
3. *Основні напрями державної політики України у галузі навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки // Інтернет-ресурс: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>*.

Е.І. ШЕЛУДЬКО Рада по вивченню продуктивних сил України НАН
України

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ФАКТОРІВ ЗАПОБІГАННЯ
ВПЛИВУ НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК СИРОВИННОЇ ЗОНИ ПРОДУКТІВ
ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ**

Специфічні форми прояву в розвитку виробництва продукції дитячого харчування (ПДХ) загальних закономірностей розвитку агропродовольчого виробництва визначаються численними особливостями і факторами, найбільш суттєвими серед яких є його роль і значення у забезпеченні населення високоякісними та безпечними вітчизняними продуктами дитячого харчування, техніко-економічні та екологічні особливості розвитку зазначеної підгалузі харчової промисловості та її матеріально-технічної бази, визначальні ознаки кінцевої готової продукції. Основна мета нашого дослідження полягає у розробці методологічних підходів до розв'язання питань гарантування екологічної безпеки продуктів харчування та перспектив послідовного формування й реалізації стратегії впровадження більш чистого виробництва ПДХ, що включає екологізацію виробничих процесів, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, використання екологічно більш чистої сировини, якості та безпеки виготовленої харчової продукції, зменшення обсягів утворення й використання токсичних та небезпечних речовин з метою забезпечення зниження ризиків для здоров'я людей і навколишнього природного середовища.

Дослідженню проблем забезпечення екологізації розвитку харчової промисловості й розроблення методологічних підходів до формування принципів впровадження більш чистого виробництва продуктів харчування та дитячого зокрема присвячено низку наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та дослідників, серед яких П.П. Борщевський, В.І. Бойко, В.І. Власов, Т.П. Галушкіна, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, І.Я. Конь, Д.Ф. Крисанов, К.С. Ладодо, М.М. Ліпатов, Л.Г. Мельник, Т.Л. Мостенська, Е.Т. Суханова, В.М. Трегобчук, Є.В. Хлобистов, О.І. Шнипко, Я.І. Юрик.

Розвиткові екологічно чистого виробництва продуктів дитячого харчування сприяє перш за все стабільне розміщення підприємств галузі, комплексний розвиток і спеціалізація господарств регіонів України, що задіяні у цьому виді виробництва. Основними напрямками у досягненні поставленої мети повинні стати: поглиблення в окремих областях спеціалізації на виробництві екологічно чистої сировини для потреб галузі ПДХ, для чого